

Людвиг СЕЛИМСКИ

Шльонски университет в Катовице, Полша

selimski@wp.pl

ЗВУКОВИТЕ ПРОМЕНИ КАТО ИЗТОЧНИК НА НОВИ ФАМИЛНИ ИМЕНА

Ludwig Selimski

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska

selimski@wp.pl

SOUND CHANGES AS A SOURCE OF NEW SURNAMES

The article analyzes the origin, the word-formation structure and the primary meaning of 66 surnames. A part of them is based on three personal names: the Armenian *Harutiun* (1), the Turkish *Vehhab* (2) and *Memo* (3). And the other part is based on 6 Turkish common nouns: *dağ* ‘mountain’ (4), *cılız* ‘rickety, weak’ (5), *dik* (*bıyık*) ‘a drooping moustache’ (6), *zaptıye* ‘policeman’ (8) and *hınzır* ‘pig’ (9). Some differences between the Bulgarian phonetic form of borrowings and their Turkish forms are due to the variation in the source language – the corresponding Ottoman-Turkish or Armenian dialect: the disappearance of the consonant [h] and its replacement by the consonant [j]; many forms of Turkish base *dağ* (4); the vocal harmony in *Vaab* (3.1); and so on. A significant part of the discussed sound changes is treated as peculiarities of Bulgarian territorial dialects: the reduction of broad vowels, the mutation of vowels in positions following the consonants [in Cyrillic] *ж, ч, ш, ѝ*; etc.

Keywords: sound change, root, stem, suffix, personal name, surname, common noun.

Увод

0. Предмет на анализ са фамилни имена (ФИ), липсващи у Илчев (Илчев 1969), или оставени у него без опит за анализ, или неправилно обяснени. ФИ, за които Илчев не е знаел, са почти изключително от КА¹, събирани по идея и под ръководството на патрона на ЦБО при най-активната помощ на доц. д-р М. Ангелова-Атанасова, д-р Н. Иванова и мгр С. Семова. Привеждат се с данни за поява (или първа регистрация), брой носители и окрупнена представа за ареал на разпространение: СЗ, СИ, ЮЗ и ЮИ.

¹ КА = Компютърен архив при Центъра за българска ономастика „Проф. Н. Ковачев“.

Специално внимание се обръща върху звуковите промени, въз основа на които отделните примери се приемат за варианти² на първоначално едно и също нарицателно или собствено и благодарение на които са могли да заживеят като отделни ономастични единици, чиято идентификация нерядко създава сериозни проблеми.

При подбора на имената за разглеждане се ръководя от степента на трудност на възникващите във връзка с анализа им проблеми.

Големият брой ФИ се дължи на няколко причини. Като се абстрахираме от наставките *-ов/-ин* и *-ски* с техните варианти, това са:

0.1. Лексикалното разнообразие на основите – **собствени** ЛИ или географски имена – от домашен произход и заемки, и едните и другите явяващи се не само в техния основен облик, но и в различни звукови варианти и словообразователни производни;

0.2. Лексикалното разнообразие и на основите от нарицателни имена, също домашни и заемки и също така с промени на словообразователно и звуково развище.

Тук вниманието ни е насочено към промените в звуковия състав на основите:

а) фонетични, свързани с учленителните особености на отделните звукове или обусловени от предхождащите ги или/и явяващите се след тях;

б) нефонетични, причините за които са от психологичен характер – дължат се на асоциациите, които пораждат.

Различаваме също така комбинаторни и спонтанни (или исторически) звукови промени, по които диференцираме сродните езици/диалекти и свързваме ФИ с определен говор, език, народност и/или вероизповедна/културна принадлежност.

При анализа на всяко ФИ идентифицираме основата му (онова, което остава след отделянето на наставката за ФИ) с някаква лексикална единица – друго собствено име (лично или географско) или някакво нарицателно. И в единия и в другия случай не забравяме, че дори носителят да говори, чете и пише на книжовен български език и да е българин, неговото ФИ може да се обосновава с диалектно, макар и българско, както и с някакво друго – небългарско – собствено или нарицателно име.

* * *

1. Фамилни имена от ЛИ Арутюн / Харутюн

1.1. **Артюнов(а)** – 1907 г., 96 (50 ж, 46 м); СИ 87: Вн 71, Рс 9, Сс 1, Дч 4, Ш 2; ЮЗ 9: Пз 3, Сфг 6. Илчев 54, Рз, свързва с ЛИ ***Артюн**, „може би

² Подробно за „вариантност на ФИ“ вж. Ангелова-Атанасова 2006. Термина „вариант“ прилагаме в по-широко значение – това изследване, както и други подобни, е насочено към примерите, в които зад привидно дребната звукова разлика се крие не „вариант“, а съвсем друга по произход и значение основа.

разновидност на Артин³, което взема за „мъжка форма от Арта, Арти“³. А е с диал. изпадане (синкопа) на *у в позиция пред акцента, вариант на *Арутюнов* (1.2). Срв. и *Харутюнов*- (1.3).

1.2. **Арутюнов(а)** – 1928 г., **5** (1 ж, 4 м); **ЮЗ** 5: Бл 1, Кд 2, Пд 2. От ЛИ *Арутюн*, с диал. изпадане на х- от арменското ЛИ *Харутюн*, срв. *Харутюнов*- (1.3).

1.3. **Харутюнова** – 1912 г., **1** (1 ж); **СИ** 1: Вн 1. Илчев 519, Кесарево (ГО), свързва с ЛИ *Харутюн*, но погрешно го взема за „изопачено от *Харитон* (?)“³. А се отнася за арменско ЛИ *Харутюн*, от нариц. *harutjun* ‘възкресение’ (Унбегаун 1989: 286, Орманджян 2000: 72).

1.4. **Харитюнов** – 1937 г., **1** (1 м); **СИ** 1: Рс 1. От ЛИ **Харитюн*, от арм. *Харутюн*, срв. *Харутюнов*- (1.3), с делабиализация на у (> *u*) и асимилация по мекост на *p* по *t* (**p*’*u* > *pu*), обобщена от основи като тези при *Артюнов* (1.1) и *Хартюнов* (1.5).

1.5. **Хартюнов(а)** – 1941 г., **3** (2 ж, 1 м); **СИ** 1: Рс 1; **ЮЗ** 2: Сфг 2. От ЛИ **Хартюн*, с изпадане на *у в позиция пред акцент от *Харутюн*, срв. *Харутюнов*- (1.3).

1.6. **Харутева** – 1938 г., **1** (1 ж); **ЮИ** 1: Бс 1. От ЛИ *Харут*, съкратено от *Харутюн* (Орманджян 2000: 72), за което вж. при *Харутюнов*- (1.3).

1.7. **Арютова** – 1971 г., **3** (3 ж); **ЮЗ** 3: Пд 1, Сфг 2. От ЛИ ***Арют**, съкр. от арм. *Арутюн*, както *Харут*, срв. *Харутев*- (1.6), но с меко *p*’, както при *Харитюнов* (1.4).

2. Фамилни имена от ЛИ *Вехаб

2.1. †**Ваабов**, липсващо в КА, Илчев 99 не коментира. То е с диалектно изпадане на х и асимилация (вокална хармония) *e – a > a – a* от *Вехабов* (2.2).

2.2. **Вехабов(а)** – 1908 г., **7** (4 ж, 3 м); **СИ** 7: ВТ 4, Рс 2, Ш 1. От липсващо у Тахир 2004 ар.-тур. ЛИ **Вехаб/Vehhab*, като познатото при мюсюлманите в БиХ (съкр. вм. Босна и Херцеговина) *Vèhāb*, от тур. *Vehhab*, съкратено от ар. ЛИ *Abdu-l-Wāhhāb*, от араб. *wāhhāb* ‘великодушен; шедър’ (Smailović 1977: 521; Škaljić 1973: 639). Срв. *Ваабов* (2.1), *Вяббов* (2.3).

2.3. **Вяббов(а)** – 1928 г., **10** (7 ж, 3 м); **ЮЗ** 10: Пз 10. С диалектно застъпване на *х с ù от *Вехабов* (2.2).

3. Фамилни имена от ЛИ Мемо, съкр. от Мехмед

3.1. **Мемов(а)** – 1909 г., **146** (72 ж, 74 м); **ЮИ** 1: Кж 1; **ЮЗ** 145: Пз 3, Пд 8, **См 133**, Сфг 1. Според БЕР (3: 731, s.v. мемè) ЛИ РодИ *Мемови*, Зл, е производно от *мемè* ‘цицка за бозаене [и др.]’, от тур. *тете* ‘гръд, цица,

³ за *Артин* вж. Орманджян 2000: 72; Селимски 2005: 97 [= Селимски 2007: 194].

виме', което е неприемливо. В основата му ще е заложено ЛИ **Мѐмо*, съкрат. от ар.-тур. *Mehmed*, от акцентния вариант *Мѐмет* (от зват. форма в турския), оформено при помаците с наставка-окончание *-о*, на което завършват множество български мъжки ЛИ. То съответства на мюсюлм. в БиХ (с латиница) *Memo*, което намираме сред „hipokog. i hipokog. derivati“ от *Mehmed* (Smailović 1977: 333). Срв. макед. ФИ *Мемов*, обосновавано с „мюсюлм. ЛИ *Мето*“, т.е. (кирил.) *Мемо* / (лат.) *Мето* – от тур. *Mehmed* (РПМ 2: 58). С това ФИ се подписва род. в Кричим (Пд) Хайрие *Мемова*-Сюлейманова (= Науѓиуе *Метоѓлу*-Сюлеуаноѓлу), вж. публик. в БЕР 4: 31. ЛИ *Мѐмо* се крие в основата на топоними (в Маданско), като *Мѐмови колиби*, *Мѐмово*, *Мѐмовото*, срв.: „*Мѐмково* – ниви и ливади. И 0,3 от Соп[от]. – От ЛИ *Мѐмко* < *Мѐмо*, вероятно от тур. ЛИ *Мемѝ*“ (Христов 1964: 250), последното без коментар у автора, а съответстващо на мюсюлм. в БиХ *Мѐмија*, също отбелязано при „hipokog. i hipokog. derivati“ от *Mehmed* (Smailović 1977: 333).

3.2. **Мемовски(а)** – 1929 г., 5 (4 ж, 1 м); ЮЗ 5: Пз 4, См 1. С наст. *-ски* като *Мемов* (3.1).

3.3. **Мемчов(а)** – 1904 г., 7 (3 ж, 4 м); ЮЗ 7: Бл 7. От ЛИ ***Мемчо**, с умалителна наст. *-чо* от *Мемо* (3.1).

3.4. **Мемчев(а)** – 1933 г., 6 (1 ж, 5 м); ЮЗ 6: Бл 1, Пз 1, См 4. Както **Мемчов** (3.3), с преглас при наст. *-ов* (> *-ев*).

3.5. **Мемцов(а)** – 1929 г., 15 (9 ж, 6 м); ЮИ 4: Бс 4; ЮЗ 11: Пз 1, См 10. От ЛИ ***Мѐмец**, с умалит. наст. *-ец* от *Мѐмо*, подобно на **Вълчѐц*, възстановявано въз основа на отбелязаното тъкмо в См ФИ *Вълчѐцов* (Илчев 119), **Ганѐц*, „прякорно име от Гано“, реконструирано на базата на ФИ от Борован (БСл) *Ганѐцов* и *Ганѐцовски* (Илчев 126) и *Гелѐц*, „умалит. от *Геле*, *Гело*“ (Илчев 129).

4. ФИ с корен *даг-* (*дах*, *дай-*, *дав-*, *даа*, *да-*, *дъг-*, *дъх-*) от тур. *dağ* ‘планина’

По-голям брой ФИ, в които се откриват различни застъпници на тур. *dağ* ‘планина’, се базират върху турската производна основа *dağli* ‘планинец, планински’, известна и като лексикална заемка *даглия* / *даалия* / *далия*.

Тази основа Илчев открива в 4 ФИ, които включваме заради данните от КА, като започваме анализа тъкмо от тях.

4.1. **Даалиев(а)** – 1900 г., 72 (38 ж, 34 м); ЮИ 5: Сл 5; СИ 52: ВТ 51, Рс 1; СЗ 4: Лч 4; ЮЗ 11: Пз 1, Сфг 10. Илчев 153, Пвл, смята „от *даалия*; вж. *Даалѐв*“, т.е. от прозвище според локален произход, от тур. *dağli* ‘планинец’; срв. *Даалийски* (4.5). За основното *даа* срв. СелИ имена *Даа кьой*, *Даа махле*, *Даа* Сливова, *Даа* харман (Коледаров, Мичев 1973: 82).

4.2. **Даалов(а)** – 1901 г., 30 (14 ж, 16 м); ЮИ 19: Бс 4, СтЗ 15; СИ 4: Гб 2, Рс 2; ЮЗ 7: Сфг 7. Илчев 153, Гб, СтЗ, смята „от тур. *dağli* ‘планинец’“. То е с прибавяне на наст. *-ов* към турската основа **даалъ* [фонет.: *дайл*³], както при †*Даалъбоев* (4.3), а не към побългарената *даали-я*.

4.3. †**Даалъбоев**, липсвашо в КА, Илчев 153, СтЗ, 1849, извежда „от даалъ Бойо ‘планинеца Бойо’“, макар че за самостоятелно употребяван облик **даалъ* няма данни.

4.4. **Дайлиев(а)** – 1909 г., **100** (48 ж, 52 м); **ЮИ** 4: СтЗ 3, Хс 1; **СИ** 6: ВТ 2, Гб 4; **ЮЗ** 90: Бл 79, Пз 1, См 10. Илчев 154, СтЗ, смята „съкрат. от *Даалиев*“ (4.1). А всъщност при обосноваващо **дайлия* (вм. *далия*) имаме застъпване на тур. *ğ* с бълг. *й*, за разлика от субституцията му с *г*, както в *далия* ‘планинец’ (Младенов 1951: 502), със съгласната *х*, както в *Дахлиев* (4.8), с *а*, *и*, *й*, *в* или „нула“.

4.5. **Даалийски(а)** – 1915 г., **29** (15 ж, 14 м); **СИ** 2: Дч 2; **ЮЗ** 27: Пз 2, Пд 23, Сфг 2. От прозвище според локален произход, на базата на *далия*, от тур. *dağlı* ‘планинец’, а в отделни случаи ‘турчин от Югоизточните Родопи’ (Кж), ‘Доспатски турчин’ (Младенов 1951: 499–500).

4.6. **Дайлов(а)** – 1904 г., **14** (7 ж, 7 м); **ЮИ** 7: Бс 1, Кж 3, СтЗ 3; **СИ** 1: Сс 1; **ЮЗ** 6: Бл 1, Пз 5. Илчев 154, Вн, го обосновава с ЛИ *Дайло*, извеждано „от *Дальо* с предмет на йотацията“, което той свързва с глагола *да(ва)м*. А всъщност *Дайлов* се базира пряко върху **дайль*, от тур. *dağlı* ‘планинец, планински’, със застъпване на тур. *ğ* с бълг. *й*.

4.7. **Дахлиев(а)** – 1915 г., **3** (2 ж, 1 м); **ЮИ** 2: Хс 2; **ЮЗ** 1: Пд 1. От **дахлия*, от тур. *dağlı* ‘планинец’, с *х*, застъпвашо тур. *ğ*, както в *дах* ‘планина’, от тур. *dağ* също (Младенов 1951: 508, БЕР 1: 322).

4.8. **Дахлев(а)** – 1904 г., **70** (36 ж, 34 м); **ЮИ** 1: Бс 1; **СИ** 10: Вн 3, Гб 2, Рс 5; **СЗ** 50: Вц 44, Пл 6; **ЮЗ** 9: Пд 1, Сфг 5, Сф 3. С контракция *ие* > *е* вм. *Дахлиев* (4.7).

4.9. **Дахлийски(а)** – 1914 г., **8** (3 ж, 5 м); **ЮЗ** 8: Пд 8. С наст. *-ски* вм. *-ов*, както *Дахлиев* (4.7). Но не е изключено в отделни случаи да е от ЖитИ **дахлия*, с наст. *-лия* от СелИ *Дах* кьой (от 1934 г. Горско, Кж), от основа със същото значение и произход.

4.10. **Дахлиски** – 1924 г., **1** (1 м); **ЮЗ** 1: Пд 1. С диалектна елизия на *й* в позиция след *и* (**ий* > *и*) от *Дахлийски* (4.9).

4.11. **Дахлов(а)** – 1919 г., **6** (4 ж, 2 м); **СИ** 6: ВТ 1, Рс 5. С *х* като субституция за тур. *ğ*, успоредно на *Даалов* (4.2), *Дайлов* (4.6), *Давлов* (4.12) и др.

4.12. **Давлов(а)** – 1902 г., **5** (3 ж, 2 м); **СИ** 5: Вн 4, ВТ 1. С *в*, застъпвашо тур. *ğ*, но, както при *Даалов* (4.2) и *Дахлов* (4.11), чрез прибавяне на наст. *-ов* с отсичане на крайната гласна на турската основа **давль/dağlı*, а не на побългарената **давлия*.

4.13. +**Даала**, липсвашо в КА и у Илчев, сме отбелязали в с. Куклен (Пд), от *dağlı* ‘планинец’.

4.14. **Давлийски** – 1939 г., **1** (1 м); **ЮЗ** 1: Сфг 1. С *в*, застъпвашо тур. *ğ*, както при *Давлов* (4.12), за разлика от *Даалиев* (4.1) и др.

4.15. **Даилиев(а)** – 1909 г., **27** (12 ж, 15 м); **ЮИ** 1: СтЗ 1; **СИ** 4: ВТ 4; **ЮЗ** 22: Бл 22. Вариант на *Дайлиев* (4.4) с хиперкоректно (правописно) *и* вм. *й*.

4.16. **Даилійска** – 1961 г., **1** (1 ж); **ЮЗ** 1: Пд 1. С наст. *-ски* успоредно на *Даиліев* (4.15).

4.17. **Дайліийски(а)** – 1914 г., **30** (14 ж, 16 м); **ЮЗ** 30: Пд 30. С наст. *-ски*, паралелно на *Дайліев* (4.4).

4.18. **Дайліов** – 1964 г., **1** (1 м); **ЮЗ** 1: Бл 1. Както *Дайліев* (4.4), без преглас при наст. *-ов*.

4.19. **Дайліски(а)** – 1928 г., **8** (3 ж, 5 м); **ЮЗ** 8: Пд 8. С диалектна контракция (*ий > и*) от *Дайліийски* (4.17).

4.20. **Далиев(а)** – 1905 г., **35** (19 ж, 16 м); **ЮИ** 21: Сл 7, СтЗ 4, Хс 10; **СЗ** 1: Пл 1; **ЮЗ** 13: Пз 2, Пд 3, См 7, Сфг 1. От остар. диал. *далия*, с нулево застъпване на тур. *ğ* от *dağlı* или с контракция (*aa > a*) от диал. *даалия* ‘турчин от Югоизточните Родопи’, Кж (БЕР 1: 310), паралелно на *Далиийски* (4.21). Относно коренното *Да-* срв. СелИ *Дакьой* (Каниц 3: 96), което ще е в м. *Даа кьой*, от 1934 г. Горско село (Тщ).

4.21. **Далиийски(а)** – 1904 г., **27** (14 ж, 13 м); **ЮЗ** 27: Кд 1, Пз 1, Пд 21, См 1, Сфг 1, Сф 2. От прилагателното *далиийски* ‘от, на, както далия; вж. даалия’ (Младенов 1951: 504), което е с наст. *-ски* от остар. диал. *далия*, с контракция (*aa > a*) от *даалия* (от тур. *dağlı*) ‘планинец’ (БЕР 1: 310).

4.22. **Дахалова** – 1956 г., **1** (1 ж); **ЮЗ** 1: Пд 1. Този нов и с единична поява вариант, с корен *даа-* за тур. *dağ-* и подобен най-вече на *Даалов* (4.2), е със свръхстар. *x*, чието обяснение би затруднило и най-опитния изследвач. Срв. *Дахилов* (4.23).

4.23. **Дахилов(а)** – 1920 г., **128** (58 ж, 70 м); **ЮИ** 13: Бс 1, Кж 1, Сл 11; **СИ** 112: Вн 1, ВТ 22, Гб 2, Рз 51, Рс 5, Тщ 20, Ш 11; **СЗ** 3: Пл 3. То е вариант с корен **дай-/даи-* за тур. *dağ*, подобен най-вече на *Дайлов* (4.6), и с хиперкоректно *x*, с чиято помощ схващаното като „едносрично“ **дай-/даи-* се „препраща“ на двусрично *даХи-*. Както и при *Дахалов-* (4.22), свръхстар. *x* разширява корена, като се вмъква между коренната гласна *a* и застъпника на затварящото коренната сричка турско *ğ* и прави турския облик на основата (*dağ-[i]-*) труден за правилно идентифициране: *dağ-[i]- > даХил-*, а при *Дахалова* (4.22) – съответно: *dağ-[i]- > даХал-*.

4.24. **Дъглиев(а)** – 1923 г., **4** (2 ж, 2 м); **ЮЗ** 4: Пз 4. С редукция (**a > ъ*) от *даглия м.*, успореден облик на *даалия*, тур. *dağlı*: планинец [...]; има 45 села, на които жителите се именува *даглии* (планинци)“ (Младенов 1951: 502). В отделни случаи може да е на базата на СелИ с компонент *даг*, от тур. *dağ*, като *Даг* ени (Люблен, Тщ), *Даг* махлеси (броено към Дединци, ВТ), *Даг* Харманлъсь (Свободиново, Кж), *Даг* чифлик (Добротино, Бл). Срв. *Даала* (4.13), *Даалиев* (4.1) и пр.

4.25. **Дъглов(а)** – 1921 г., **23** (11 ж, 12 м); **ЮЗ** 23: См 23. То е като *Дъглиев* (4.24), с прибавяне на *-ов*, както при *Даалов* (4.2), *Давлов* (4.12), *Дайлов* (4.6), *Дахлов* (4.11).

4.26. **Дъхлиева** – 1929 г., **1** (1 ж); **ЮИ** 1: СтЗ 1. С *x* за турското *ğ*, паралелно на *Дъглиев* (4.24).

4.27. **Дъхлийски** – 1913 г., **1** (1 м); **ЮЗ** 1: Пд 1. С наст. *-ски* – вариант на *Дъхлиев-* (4.26).

4.28. **Дадански(а)** – 1898 г., **59** (33 ж, 26 м); **ЮЗ** 59: Пд 47 (Пд, Старосел [6 телеф. абоната], Кр), Сфг 12. Ковачев 1995 не отбелязва ЛИ **Дадан*. То е от прозвище **Дадан*, от тур. *dağdan inme* ‘много груб’ (Янчев 1992: 92), за човек (буквално) ‘слязъл от планината’. За заемки като **дадан* (< *dağdan*) срв. *динтѐн* ‘напълно’, от тур. *dipten*, от тур. *dip* ‘дъно’ (БЕР 1: 395), *хептѐн* ‘съвсем’, от тур. *hepten*, от тур. *her* ‘все; всички’.

4.29. **Даданов(а)** – 1904 г., **3** (2 ж, 1 м); **ЮИ** 2: Бс 2; **СИ** 1: ВТ 1. Паралелно на *Дадански* (4.28), с наст. *-ов*.

4.30. **Даданчева** – 1924 г., **1** (1 ж); **ЮИ** 1: Сл 1. От прозвище **Даданчо*, с умалителна наст. *-чо* от **Дадан*, за което срв. *Дадански* (4.28).

4.31. †**Дахтанов**, липсващо в КА, Илчев 157, Пм, 1900, не тълкува. От прозвище **Дахтан*, от тур. *dağdan*, както *Дадански* (4.28), но с промяна – на турска диал. почва – на *ğ* (> *h*), обуславяща обеззвучаване на *d* (> *t*) на тур. *-dan*, явяващо се тук като *-тан*.

5. Фамилни имена от джалъз ‘мършав’

5.1. **Джалъзов(а)** – 1901 г., **121** (62 ж, 59 м); **ЮИ** 8: Бс 8; **СИ** 1: Тщ 1; **СЗ** 2: Пл 2; **ЮЗ** 109: Пз 70, Пд 28, Сфг 11; Чужб 1. Илчев 163, Сухозем (Кр), Кр, Пд, Пз, извежда правилно „от тур. *ciliz* ‘слаб, мършав’“.

5.2. **Джелизова** – 1908 г., **2** (2 ж); **ЮЗ** 2: Сфг 2. Както *Джалъзов* (5.1), от тур. *ciliz* ‘слаб, мършав’, с различно застъпване на тур. *i*.

5.3. **Джилизов(а)** – 1908 г., **12** (8 ж, 4 м); **СИ** 9: Рс 9; **ЮЗ** 3: Сфг 3. От тур. *ciliz* ‘слаб, мършав’, със застъпване на тур. *i* с гласна *и* вм. *ъ*.

5.4. **Джилъзов(а)** – 1928 г., **7** (3 ж, 4 м); **СИ** 7: Рз 4, Рс 3. Както *Джалъзов* (5.1), но с преглас (**джа-* > **дже-*) и редукция (**e* > *и*).

6. Фамилни имена от тур. *dik biyik* ‘(човек с) увиснали мустаци’

От *буюклия* ‘който има мустаци’ и сродни са анализирани 53 ФИ (Selimski 2014 [= Селимски 2016: 216–231]). Тук прибавяме още 5 ФИ, в които тур. *biyik* ‘мустак’ се придружава от тур. *dik* ‘отвесен, вертикален’ или ‘увиснал (за мустаци)’.

6.1. **Дикбоюшки(а)** – 1909 г., **4** (3 ж, 1 м); **ЮЗ** 4: Пд 4. Илчев 171, Пд, правилно смята „от диал. **дѝкбоюк* ‘човек с увиснали мустаци’ (от тур. *dik biyik*)“⁴, със застъпване на тур. *i* с бълг. *у* (в първата сричка заместено с хиперкор. *о*) и наст. *-шки* (< *-ч-ски*).

6.2. **Дикбуюков(а)** – 1951 г., **2** (1 ж, 1 м); **СИ** 2: Рз 1, Рс 1. От същото тур. *dik biyik*, както *Дикбоюшки* (6.1), с бълг. *у* като застъпник на тур. *i*: *biyik* > *буйук*.

6.3. **Дикбуюков(а)** – 1908 г., **3** (2 ж, 1 м); **ЮИ** 2: Хс 2; **СИ** 1: Рс 1. Както *Дикбуюков* (6.2), от тур. *dik biyik*, но с хиперкоректно *о* вм. *у* в първата сричка.

6.4. **Дикбуиков(а)** – 1908 г., **3** (2 ж, 1 м); **СИ** 3: Рз 3. С делабиализация на *у и дейотация (*йу > и*) от *Дикбуюков* (6.2).

6.5. **Дикбойкова** – 1902 г., **1** (1 ж); **ЮИ** 1: СтЗ 1. С хипекор. *о* вм. *у* и полувокализация на *и* в позиция след гласна (*уи > ой*) от *Дикбуюков* (6.4).

7. Фамилни имена от заптие (и произв. *зап, забт, запт, забит-, забид-, забчїя*)

7.1. **Заптив(а)** – 1918 г., **29** (14 ж, 15 м); **ЮИ** 12: Бс 7, Хс 4, Яб 1; **СИ** 15: Рз 6, Рс 9; **ЮЗ** 2: Пд 2. Илчев 209, Рз, смята „от *заптие* (ар.-тур. *zaptıye*)“. А по-точно – от *забтїя* ‘служител при началството за пазене ред, мир и тишина; пандур, сегмен’ (Геров 2: 40; Младенов 1951: 690), от *zaptı*, косвената форма на *zabit*.

7.2. **Забитов(а)** – 1921 г., **23** (13 ж, 10 м); **СИ** 4: ВТ 2, Сс 2; **ЮЗ** 19: Пз 1, Пд 17, См 1. От диал. остар. *забит(ин)* ‘управител на някое място, забчїя’ (Геров 2: 34; Младенов 1951: 687), ‘полицейски чиновник’ (ПРОДД 138), ‘пазач, вардач, управител’, от ар.-тур. *zabit* (БЕР 1: 569), а по-точно – от тур. *zabit*, *zaptı*, заето и в други балк. езици: рум. *zabét* (DLR 947), срхр. (БиХ) *zâbit / zâbit, zâbîta* (Skok 3: 643–644, s.v. *zâpt*).

7.3. **Забитев(а)** – 1912 г., **31** (17 ж, 14 м); **ЮЗ** 31: См 30, Сфг 1. С преглас на *-ов (> -ев)* вм. *Забитов* (7.2).

7.4. **Забидов(а)** – 1949 г., **5** (4 ж, 1 м); **СИ** 5: Рс 4, Тщ 1. От същата основа, както *Забитов* (7.2), с незакономерно озвучаване на крайно *-т (> -д)*, по аналогия на редуването в други примери.

7.5. **Запов(а)** – 1954 г., **3** (2 ж, 1 м); **ЮЗ** 3: Пз 1, Пд 2. Илчев 209, Ново село (Ск), обосновава с ЛИ **Запо**, Ск., р. 1870, уж „съкрат. от *Запрян, Запрен*“. Но ЛИ ***Запо** не е отбел. нито у Н. Геров, нито у Ковачев (1995). ФИ *Запов* ще е от *зап*, съкр. от *забт* ‘запрян, затворен, хапус’ (Геров 2: 40, 112), т.е. ‘затворник’, срв. родоп. (БДиал 2: 164) *зап* ‘респект, забрана’, ‘укротяване, усмиряване’ (БДиал 5: 117), **запт** ‘спиране, задържане; обуздаване укротяване’ от ар.-тур. *zapt* ‘дисциплина, забрана’ (БЕР 1: 605).

7.6. **Заптџов(а)** – 1908 г., **2** (1 ж, 1 м); **ЮЗ** 2: См 2. От **заптџ* ‘заптие’, с контракция на изгласното *-иџ (> -џџ)* и диал. (родопски) преход на *-џ (> -џ)*.

7.7. **Запчев(а)** – 1909 г., **12** (7 ж, 5 м); **ЮЗ** 12: Бл 12. От *забчїя* ‘забтчи, забит’, обл. прост. *запчїя* ‘забитин, забчїя’ (Геров 2: 41, 112; Младенов 1951: 691, 754), от тур. **zaptçı* (БЕР 1: 605, s.v. *заптие*), с изпадане на *т* от косонантн. група **птч (> пч)* и контракция при изгласното *-иев (> -ев)*. Срв. срхр. *zâpčija* ‘koji pazi na zapt’ (Skok 3: 644), рум. *zapciu* ‘полицейски агент’, от което е ФИ *Zapciu* (Jordan 1983: 495).

8. Фамилни имена от ишмерия ‘вид каша’

8.1. **Ишмериев(а)** – 1913 г., 17 (6 ж, 11 м); ЮИ 16: Яб 16; ЮЗ 1: Сфг 1. От диал. *ишмерия* ‘вид каша от брашно, масло и вода’, от тур. *höşmerim* ‘сладко ястие [...]’, с изпадане на началното *x*- (или *h*- на турска диал. почва), застъпване на тур. *ö* с бълг. *йо*, редукция и делабиализация (*йо*- > *йу*- > *и*-).

8.2. **Ишириев(а)** – 1930 г., 8 (4 ж, 4 м); ЮИ 8: Яб 8. Илчев 225, Яб, смята „видоизменено от *Ишимеров* (*рие* поради мекото *p*, *ми* вм. *ме* поради изместеното ударение)“, т.е. „от диал. *ишимер* ‘намигване’“ (така и у Расиев 2005: 70 и Славов 2012: 77). При този анализ на ФИ се разчита на твърде произволни, необусловени звукови промени. То е вариант на *Ишмериев* (9.1), с редукция на *e* (> *и*) във втората сричка.

9. Фамилни имена от хънзър ‘свиня; мръсник’

9.1. **+Анзърски**, липсващо у Илчев и в КА, съм отбелязал в Пд. То е с изпадане на началното *x*-, парал. на *Ханзъров* (8.2).

9.2. **Ханзъров(а)** – 1912 г., 33 (16 ж, 17 м); ЮИ 18: СтЗ 10, Хс 8; СИ 9: Вн 3, Дч 6; ЮЗ 6: Сфг 6. От пряк. **Ханзър(а)*, с хиперкоректно *a* вм. **ъ*, от *хънзър* ‘свиня’ (Геров 6: 321), от ар.-тур. *hınzır* ‘свиня; мръсник (ругатня, почти само за обида)’.

Заклучение

Анализирахме откъм произход, словообраз. строеж и първоначално значение 66 ФИ. В основите на 3 от тях са заложени ЛИ: арм. *Харутюн* (1) и тур. **Вехаб* (2) и *Мемо* (3), а на други 6 – турски нарицателни: *dağ* ‘планина’ (4), *ciliz* ‘слаб’ (5), *dik* (*biyık*) ‘увиснал (мустак)’ (6) и *zaptiye* ‘заптие’ (7), *höşmerim* ‘вид каша’ (8), *hınzır* ‘свиня’ (9).

Обхванати са главно ФИ, за които С. Илчев не е знаел. Няколко са били вече обект на такъв анализ: *Ваабов* и *Дахтанов* (2.1 и 4.31), които Илчев не коментира; на 6 ФИ се прави алтернативен анализ: *Артюнов* (1.1), *Хартюнов* (1.3), *Мемов* (3.1), *Дайлов* (4.6), *Запов* (7.5) и *Ишириев* (8.2). Привеждаме и правилно обяснени у Илчев 6 ФИ (4.1–4; 5.1 и 6.1) – за сравняване в съответните етимологични гнезда.

Някои различия между българския застъпник и заетата основа се дължат на вариране още в езика-източник – съответния османско-турски или арменски диалект: изпадане на *x/h* в *Арутюн/Харутюн* (1), *Вааб-* (2.1), *ишмерия* (8), **анзър* < *hınzır* (9.1) и застъпване на *x* с *й* при *Вяяб-* (2.3). На вариране в турските говори се дължат много облици на тур. *dağ* (4), *zaptiye* (7) и вокалната хармония във *Вааб-* (3.1). От говор-източник са съкратените *Харут* и **Арют-* (1.6–7), случаите на синкопа в предакцентна позиция, обуславяща асимилация

по мекост при *Харутюн-*, *Хартюн-* и *Харитюн-* (1). От говор-източник са и ар.-тур. корени-основи *zabid-*, *zabit-*, *zabt-*, *zapt-*, *zap(ç)-* (7).

Значителна част от установяваните звукови промени са български локално-говорни явления: редукция на широки гласни ($a > \text{ъ}$, $e > \text{и}$, $o > \text{у}$) в *дъг-*, *дъх-* за тур. *dağ-* (4.24–28), *шимири-* вм. *шимери-* за тур. *hışmeri-* (8.2), или – обратно – широко учленение на тесни гласни в *джалъз-* вм. *джълъз-* за тур. *çiliz* (5.1), *анзър-* вм. *hınzır* (9), *-боюк-* вм. *-буюк-* за тур. *-büyük-* (6.3), ако не се отнася за хиперкоректен изговор или правопис; преглас ($a > e$, $o > e$, $y > u$) в позиция след *ж*, *ч*, *ш*, *й* в *Мемчев* (3.4), *Джелиз-* (5.2) вм. *Джалъз-* (5.1), а *-буик* (6.4) вм. *-буйук-* третираме и като делабиализация, която в случаи като *Ишмер-* (8.1) за *hışmer-* е свързана с изходни облици с турско *ö* или *ü*.

Съкращения

Съкращение от СелИ без точка да се чете като съществително, напр. **Бл** значи „Благоевград или окръг Благоевград“, **Ел** – „Елена“, а **Ел.** – „Еленско“. Когато **Ел** е в скоби след друго СелИ, означава „Еленско“, напр. „Златарица (Ел)“.

Бл – Благоевград

Бс – Бургас

Вд – Видин

Вн – Варна

ВТ – Велико Търново

Вц – Враца

Гб – Габрово

ГО – Горна Оряховица

Дч – Добрич

Кд – Кюстендил

Кж – Кърджали

Кн – Карнобат

Кр – Карлово

Кт – Котел

л., ЛИ – лично име

Лч – Ловеч

НЗ – Нова Загора

Пвл – Павликени

Пд – Пловдив

Пз – Пазарджик

Пл – Плевен

Пм – Поморие

Рз – Разград

РодИ – родово име

Рс – Русе

СелИ – селищно име
СЗ – северозапад
СИ – североизток
Ск – Самоков
Сл – Сливен
См – Смолян
Сс – Силистра
СтЗ – Стара Загора
Сф – София окръг
Сфг – София град
Тщ – Търговище
ф., ФИ – фамилно име
Хс – Хасково
Ш – Шумен
Чуж – чужбина
ЮЗ – югозапад
ЮИ – югоизток
Яб – Ямбол

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелова-Атанасова 2006:** Ангелова-Атанасова, М. Вариантност на фамилните имена у българите. // *Научни изследвания в чест и в памет на acad. Иван Дуриданов. Сборник с материали от националната конференция в чест на неговата 85-год. на тема „Ономастика. Лексикология. Етимология. Етнолингвистика. Социolingвистика“* София, 9–10 май 2005 г. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 33–40. **Angelova-Atanasova 2006:** Angelova-Atanasova, M. Variativnost na familnite imena u bulgarite. // *Nauchni izsledvaniya v chest i v pamet na acad. Ivan Duridanov. Sbornik s materialy ot nacionalnata konferenciya v chest na negovata 85-god. na tema „Onomastika. Leksikologiya. Etimologiya. Etnolingvistika. Sociolingvistika“* Sofia, 9–10 may 2005 g. V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 33–40.
- АкТБР** – Академичен турско-български речник. Ред. проф. д-р И. Добрев. София: РИВА. *Akademichen tursko-balgarski rechnik*. Red. prof. d-r I. Dobrev. Sofia: RIVA.
- БДиал:** *Българска диалектология. Проучвания и материали*. София: БАН. *Balgarska dialektologiya. Prouchvaniya i materialy*. Sofia: BAN.
- БЕР 1–7–:** *Български етимологичен речник*. Т. 1–7–. София: БАН, 1971–1986; АИ „Проф. Марин Дринов“, 1995–2010–. **BER 1–8–:** *Balgarski etimologichen rechnik*. Т. 1–7–. Sofia: BAN, 1971–1986; Ak. izd. “Prof. Marin Drinov”, 1995–2017–.
- Геров 1–6:** Геров, Н. *Речник на българския език*. Фот. изд. София: Бълг. писател. 1975–1978. **Gerov 1975–1978:** Gerov, N. *Rechnik na balgarskiya ezik*. Fot. izd. Sofia: Balg. pisatel. 1975–1978.

- Илчев 1969:** Илчев, С. *Речник на личните и фамилни имена у българите*. София: БАН. **Иchev 1969:** Ichev, S. *Rechnik na lichnite i familni imena u balgarite*. Sofia: BAN.
- Каниц 3:** Каниц, Ф. *Дунавска България и Балканът*. III том. София: Борина, 1998.
- Kanitz, F.** *Dunavska Balgaria i Balkanat*. III tom. Sofia: Borina, 1998.
- Ковачев 1995:** Ковачев, Н. *Честотно-етимологичен реник на личните имена в съвременната българска антропонимия*. В. Търново: ПИК. **Kovachev 1995:** Kovachev, N. *Chestotno etimologichen rechnik na lichnite imena v savremennata balgarska antroponimiya*. V. Tarnovo: PIK.
- Коледаров, Мичев 1973:** Коледаров, П., Мичев, Н. *Промени в имената и статута на селищата в България 1878 – 1972 г.* София: НИ. **Koledarov, Michev 1973:** Koledarov, P., Michev, N. *Promeni v imenata i statute na selishtata v Balgariya 1878 – 1972 g.* Sofia: NI.
- Младенов 1951:** Младенов, С. *Български тълковен речник с оглед към народните говори*. Т. I: А–К. София: ДКП „Дечо Стефанов“. **Mladenov, S.** *Balgarski talkoven rechnik s ogled kam narodnite govori*. Т. I: А – К. Sofia: DKP „Decho Stefanov“.
- Орманджян 2000: Орманджян, А. *Арменски именник*. Пловдив: Изд. на „Армен Тур“.
- Ormandzhyan, A.** *Armenski imennik*. Plovdiv: Izd. na “Armen Tur”.
- Расиев 2005:** Расиев, Т. *Български фамилни имена от турски, арабски и персийски произход*. Книгоизд. ЗОГРАФ. **Rasiev 2005:** Rasiev, T. *Balgarski familni imena ot turski, arabski i persiyski proizvod*. Knigoizd. ZOGRAF.
- РПМ 2:** *Речник на презимињата кај Македонците*. Т. II: М – Ш. Ред, Т. Стаматоски.
- Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“. *Rechnik na preziminjata kaj Makedoncite*. Т. II: М – Sh. Red. T. Stamoski. Skopje: IMJ „Krstе Misirkov“.
- ПРОДД:** *Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век*. Ред. С. Илчев. София: БАН, 1974. *Rechnik na redki, ostareli i dialektni dumi v literaturata ni ot XIX i XX vek*. Red. S. Ichev. Sofia: BAN, 1974.
- Селимски 2005:** Селимски, Л. Из антропонимията на малцинствените групи в България. // *Българистични проучвания. 10. Актуални проблеми на българистиката и славистиката*. Съст. Х. Бонджолов. В. Търново: Faber. **Selimski 2005:** Selimski, L. Iz antroponimiyata na malcinstvenite grupi v Balgariya. // *Balgaristichni prouchvaniya. 10. Aktualni problemi na balgaristikata i slavistikata*. Sast. H. Bondzholov. V. Tarnovo: Faber.
- Селимски 2007:** Селимски, Л. *Изследвания по българска антропонимия. Фамилни и лични имен и прозвища. Studia z antroponimii bulgarskiej. Nazwiska, imiona chrzestne i przydomki*. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. **Selimski 2007:** Selimski, L. *Izsledvaniya po balgarska antroponimiya. Familni i lichni imena i prozvishta. Studia z antroponimii bulgarskiej. Nazwiska, imiona chrzestne i przydomki*. V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.
- Селимски 2016:** Селимски, Л. *Етюди по етимология и ономастика. Studia z etymologii i onomastyki*. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“. **Selimski 2016:** Selimski, L. *Etyudi po etimologiya i onomastika. Studia z etymologii i onomastyki*. V. Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.

- Славов 2012:** Славов, И. *Личните и фамилни имена (антропонимите) в Ямболска област. Произход и разпространение*. Ямбол: ВилкоМ. **Slavov 2012:** Slavov, I. *Lichnite i familni imena (antroponimite) v Yambolska oblast. Proizhod i razprostranenie*. Yambol: VilkoM.
- Тахир 2004:** Тахир, М. *Речник на турските лични имена в България*. София: НИ. **Tahir 2004:** Tahir, M. *Rechnik na turskite lichni imena v Bulgariya*. Sofia: NI.
- Унбегаун 1989:** Унбегаун, Б.-О. *Русские фамилии*. Пер. с англ. (Общ. ред. Б.А. Успенского). Москва: „Прогресс“. **Unbegaun 1989:** Unbegaun, B.-O. *Russkie familii*. Per. s angl. (Obshch. red. B.A. Uspenskogo). Moskva: “Prodress”.
- Христов 1964:** Христов, Г. *Местните имена в Маданско*. София: БАН. **Hristov 1964:** Hristov, G. *Mestnite imena v Madansko*. Sofia: BAN.
- Янчев 1992:** Янчев, М. *Türkçe-bulgarca sözlük. Турско-български речник*. София: Просвета. **Yanchev 1992:** Yanchev, M. *Türkçe-bulgarca sözlük. Tursko-balgarski rechnik*. Sofia: Prosveta.
- Constantinescu 1963:** Constantinescu, N. A. *Dicționar onomastic romînesc*. București: Ed. Academiei Republicii Populare Romîne.
- DLR:** *Dicționarul limbii romîne moderne*. București: Editura Acad. RPR. 1958.
- Iordan 1983:** Iordan, I. *Dicționar al numelor de familie românești*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Selimski 2014:** Selimski, L. Bulgarian family names from the Turk. *biyık ‘moustache’*. // *Иностранний язык и литература: история и современность. Сборник материалов Международной научно-практической конференции студентов, магистрантов и молодых ученых 14 марта 2014 г.* Науч. ред. А.Е. Бижкенова, Астана, 9–20. **Selimski 2014:** Selimski, L. Bulgarian family names from the Turk. *biyık ‘moustache’*. // *Inostranny yazyk i literatura: istoriya i sovremennost’*. *Sbornik materialov Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferencii studentov, maghistrantov i molodyh uchenyh 14 marta 2014*. Nauch. red. A.E. Bizhkenova, Astana, 9–20.
- Skok 3:** Skok, P. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Knj. treća: poni² – Ž. Zagreb: JAZU, 1973.
- Smailović 1977:** Smailović, I. *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Institut za jezik i književnost.
- Škaljić 1973:** Škaljić, A. *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*. 3-e izd. Sarajevo: »Svjetlost«.